

UOT 528.81

ABŞERON İQTİSADI-COĞRAFI RAYONUNUN İQTİSADI İNKİŞAFI PROSESİNDƏ EKOLOJİ TARAZLIĞIN TƏMİNİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

ABDULOV KAMİL ŞAMİL oğlu

Sumqayıt Dövlət Universiteti, dosent

sdu.elmixeberler@mail.ru

Açar sözlər: Abşeron, iqtisadi-coğrafi rayon, relyef, daxili sular, iqlim şəraiti, torpaq örtüyü, təbii sərvətlər.

Abşeron iqtisadi-coğrafi rayonu eyniadlı yarımadaı və qismən də Qobustanı əhatə edir. İnzibati ərazi bölgüsünə görə, bura Bakı, Sumqayıt şəhərləri, Abşeron və Xızı inzibati rayonları daxildir. Onun ərazisi 5,42 min km²-dir, şimaldan cənuba uzunluğu 124 km, qərbdən şərqə isə 93 km-dir. İqtisadi coğrafi rayon Azərbaycan ərazisinin 6,9 %-i və əhalisinin 31,5%-i (2234,1 min nəfər) təşkil edir. Əhalinin sayına görə Abşeron respublikanın iqtisadi rayonları arasında birinci, ərazisinə görə altıncı yeri tutur. Onun ərazisinin 2 min km² və ya 34%-i bilavasitə Abşeron yarımadasının (adalarla birlikdə) payına düşür

Rayonun çox əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqeyi vardır. İqtisadi-coğrafi mövqe iqtisadi rayonun inkişafı və formalaşmasına təsir edən mühüm amildir. Həmin amil tarixi mərhələlərdə rayonun inkişafına müxtəlif dərəcədə təsir etmişdir. Belə ki, respublikanı xarici dövlətlərlə birləşdirən ən mühüm dəmir, avtomobil, su və hava yolları qovşağı burada kəşifdir. Ərazinin Xəzər dənizi ilə əhatə olunması onun nəqliyyat əlaqələrinin özünəməxsusluğunu artırır. Xəzər-Volqa vasitəsilə Rusiya ərazisinə çıxışın olması Bakı şəhərini Şimal dənizləri ilə birləşdirərək onu beynəlxalq əhəmiyyətli liman şəhərinə çevirmişdir. Təbii şərait Abşeron iqtisadi-coğrafi rayonunun əlverişli coğrafi mövqeyi ilə birlikdə onun gələcək inkişafında da mühüm rol oynayır.

Yaşayış məntəqələrinin yerləşməsində və inkişafında mühüm rol oynayan amillərdən biri də onun əlverişli nəqliyyat mövqeyidir.

Respublikanın tərkib hissəsi olan Abşeron iqtisadi-coğrafi rayonu təbii sərvətlərinə və coğrafi mövqeyinə görə beynəlxalq aləmdə xüsusi maraq doğurmaqdadır.

Abşeron iqtisadi-coğrafi rayonu coğrafi cəhətdən 3 hissəyə bölünür:

1. şimal-qərb-dağlıq yayla;
2. şimal və yaxud mərkəz-təpəli dağətəyi;
3. şərq-düzənlik.

Dağlıq yayla ərazinin şimal-qərb hissəsini təşkil edir. Dağlıq yaylanın xarakterik cəhəti odur ki, buradakı yüksəkliklərin zirvələri yastılanmışdır. Cənub-şərqdə bu dağlar tədricən alçalaraq dağətəyi təpələrə keçir.

Abşeron iqtisadi-coğrafi rayonunun landşaftları bir-birilə əlaqədə olan təbii komponentlərdən təşkil olunmuşdur. Yaranan landşaftlar eyni zamanda əhalinin məskunlaşmasına, onun təsərrüfat strukturunun formalaşmasına təsir göstərir. Ümumiyyətlə, relyef, daxili sular, iqlim şəraiti, torpaq örtüyü, yeraltı və yerüstü sərvətlər yaşayış məntəqələri və istehsalın ərazi təşkilinin təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır

Abşeron ərazisinin süxurlarının litoloji tərkibi müxtəlif çöküntülərdən təşkil olunmuşdur. Abşeronda üçüncü və dördüncü dövr (antropogen) çöküntüləri yayılmışdır. Abşeron ərazisində üçüncü dövr çöküntülərinin bütün lay dəstləri vardır ki, bunlardan ən mühümü məhsuldar qat (orta pliosen) hesab olunur və o, Abşeron yarımadasının qərb hissəsinin kənar zolağı müstəsna olmaqla, bütün ərazisini əhatə edir.

Abşeronun şimal, şərq və cənubunda dəniz sahili boyunca abraziyon-akkumulyativ mənşəli relyef formaları və qumluqlar yayılmışdır. Küləkli günlərin sayı çox olduğuna görə (300-350) daim hərəkətdə olan qumlar sovrulur və havada tozun miqdarını artırır. Bu isə təsərrüfata və əhaliyə böyük ziyan vurur. Lakin buna baxmayaraq, qumluqlar yayda çimərliklər üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Yay mövsümündə Abşeronun bütün çimərlikləri əhalinin xidmətinə verilir.

Abşeron və Qobustan Azərbaycanda və hətta dünyada palçıq vulkanlarının fəal olduğu əsas regiondur. Onların fəallığının tez-tez artması şəhər təsərrüfatına ziyan vurur. Binəqədi rayonunda onun qəsəbələrə vurduğu ziyanı buna misal olaraq göstərmək olar.

Abşeron regionu seysmiklik cəhətdən fəal zonaya daxildir, yaşayış massivləri və təsərrüfat obyektləri üçün təhlükə yarandığına görə tikinti işlərinin aparılması bahalaşır, əlavə tədbirlərin görülməsi lazım gəlir. Meyilli ərazilərdə tikinti işlərinin aparılmasında sürüşmələr mühüm problem yaradır. Bu baxımdan Bayılda və Çəmbərəkənd zonasında baş verən sürüşmə hadisələri daha səciyyəvidir. Ümumiyyətlə, sürüşmələr şəhərsalma işlərinə, yüksək binaların tikilməsinə, sosial infrastruktur obyektlərinə, torpaqlardan səmərəli istifadə edilməsinə və s. mənfi təsir göstərir.

Abşeron iqtisadi rayonunun relyef şəraitinin məskunlaşma üçün bütövlükdə əlverişli olmasına baxmayaraq, onun Bakı-Sumqayıt istiqaməti daha çox mənimsənilmişdir.

Xızı rayonunun təbii-coğrafi şəraiti tarixi inkişaf xüsusiyyətləri əhalinin məskunlaşmasında xüsusi rol oynamışdır, onun şərq və şimal hissəsi insanların məskunlaşması üçün daha əlverişlidir. Rayonun cənub bölgəsində yaşayış məntəqələri, demək olar ki, yoxdur və, əsasən, qış otlaqları mövcuddur. Onun ərazisində tez-tez baş verən sürüşmələr, yollara və qəsəbələrə böyük ziyan vurur.

Abşeron iqtisadi rayonunda yaşayış məntəqələrinin inkişafında və formalaşmasında təbii sərvətlərdən istifadə edilməsi xüsusi rol oynamışdır. Regionda neft və qaz yataqlarının kəşfiyyat istismarı, emal edilməsi, köməkçi peyk-sahələrin yaradılması burada iri sənaye rayonunun formalaşmasına səbəb olmuşdur.

Abşeronda əhalinin məskunlaşdığı ərazilərdə məskunlaşma zonalarına yaxın tikinti materialları ehtiyatları vardır ki, bunlara: Qaradağda sement, gips, əhəng, Sumqayıt və Zığda kərpic gili, Şıxlar, Balaxanı, Hökməli yaxınlığında tikinti qumu ehtiyatı, Qaradağ, Güzdək, Maşağa, Nardaran, Korgöz qəsəbələri ətrafında mişar daşı, Nardaran, Şüvələ, Maşağa, Zirə, Zığ, yaxınlığında əhəngdaşı, Qaradağ, Güzdək, Zığ, Korgöz, qəsəbələri yaxınlığında üzlük daşını misal göstərmək olar. Göstərilən tikinti materiallarından geniş istifadə edilir. Bu da yaşayış məntəqələrinin sosial-iqtisadi cəhətdən inkişafına, torpaqlardan səmərəli istifadə olunmasına, əhalinin işlə təmin olunmasına təsir göstərir. Bunlara misal olaraq Bakı dəmir-beton konstruksiyaları, asbest-sement boruları, şifer və kərpic zavodlarını, Sumqayıt şüşə zavodunu, Qaradağ sement zavodunu göstərmək olar.

Abşeron iqtisadi rayonunun iqlimi aralıq dənizi tipinə yaxın olub, quru subtropikdir. Region üç tərəfdən donmayan Xəzər dənizi ilə əhatə olunduğundan yayı isti, qışı mülayim və yağıntılı, payızı küləkli keçir. Xəzər dənizi regionda iqlimin kontinentallığını azaldır. Lakin bunlara baxmayaraq, iqlim şəraiti ərazinin ayrı-ayrı sahələrinin mənimsənilməsinə mənfi təsir göstərir.

Demək olar ki, burada məskunlaşma üçün iqlim şəraiti əlverişlidir. Yay dövründə orta iyul temperaturunun yüksək olması ilə əlaqədar (orta aylıq temperatur 30°-32°), dənizsahili rayonlarda iqlim-balneoloji və çimərlik ərazilərin geniş sahə tutması, qışda havaların nisbətən mülayim keçməsinə baxmayaraq (orta aylıq temperatur 2°-4°), binaların qızdırılması üçün əlavə tədbirlər görmək lazım gəlir. Əsən şimal küləklərinin şəhərin havasının təbii təmizləyicisi rolunu oynaması və s. əlamətləri iqlimin əlverişli üsürlərinə aid etmək olar. Şimaldan əsən «Xəzri» və cənubdan əsən «Gilavar» küləkləri atmosferi tullantılardan təmizləməklə yanaşı, həm də istini bürkünü azaldır, havanın temperaturunu aşağı salır. Lakin bunlarla yanaşı, küləklər, yaşayış məntəqələrini toz-dumana bürüyür, neft və qaz hasilatına, tikintinin gedişinə və s. mənfi təsir göstərir. «Xəzri» küləyi il boyu 300 gündən artıq əsir. Bu küləyi tükənməyən enerji mənbəyi kimi istifadə etmək olar.

Abşeron energetika əmsalına görə onunla eyni qurşaqda yerləşən regionlar içərisində ən mühüm yeri tutur. Burada küləyin orta illik gücü Abşeronda 8,9 m/san, Bakıda 4,6 m/san-yə bərabərdir. İqtisadi rayonun yarımada sahəsi iqlimi ilə Qobustan iqlimi bir-birindən fərqlənir. Məskunlaşma üçün ən əlverişsiz sahə Qobustan ərazisidir. Bu da ərazinin quru olması, yarpaqların geniş sahə tutması və suyun çatışmaması ilə izah olunur. Burada il ərzində günəş saatlarının miqdarı

2450-2500-ə çatır. Orta illik temperatur 14-15°, yanvarın orta aylıq temperaturu 0-3°, iyulda 26-27°-dir. Abşeronda ən isti ərazilərdən biri Qobustandır. Relyefin yararsız, yağıntuların az olması, çay şəbəkələrinin olmaması, düşən yağıntı ilə buxarlanma qabiliyyəti arasında fərqin (950-1000 mm) yüksək olması burada kənd təsərrüfatı məhsullarının becərilməsinə imkan vermir. Qobustanda termik ehtiyatdan istifadə edilməsi tədbirləri aparılmır. Qobustandan fərqli olaraq, Xızı rayonunun iqlimi soyuq, qışı sərt iqlimə aiddir Yay mülayim isti, payızı isə mülayim və nəmlidir. Havanın orta illik temperaturu 0° təşkil edir. Rayonda külək rejimi dağvari və vadi-dağ küləkləri ilə səciyyələnir. Əsasən, cənub-qərb və şimal küləkləri üstünlük təşkil edir.

Abşeron yarımadasında orta illik temperatur 13.8°-14.7°, minimum temperatur- 20°, maksimum temperatur- 43° -dir. Günəş saatlarının miqdarı 2500 saata çatır. Belə iqlimə malik olan yarımada yay dövrü üçün əlverişsizdir. Belə temperatur şəraiti yayda evlərin sərinləşdirilməsi üçün tədbirlər görülməsini tələb edir. Lakin bununla yanaşı, kənd təsərrüfatına müsbət təsir göstərir, hətta tədbirlər həyata keçirdikdə kənd təsərrüfat məhsulları yetişdirilməsinə şərait yaranır. Rayonun yayı quraq keçdiyi üçün burada kənd təsərrüfatı bitkilərinin əksəriyyəti süni suvarma tələb edir.

Ümumiyyətlə, Abşeronda illik yağıntuların miqdarı 250-300 mm, şərq kənarında 500-550mm, cənub-qərbdə isə (Buta yaxınlığında) 130-150 mm-dır ki, bu da Abşeron üçün aşağı göstəricidir. Havanın nisbi rütubətliliyi çox aşağı olduğundan bitki örtüyü çox zəif olur. Yaşayış şəraiti çətinləşir. Bakı və qəsəbələrin yaşıllaşdırma işlərində problemlər yaranır.

Abşeron iqtisadi rayonu ərazisində mühüm problemlərdən biri də su ehtiyatları və ondan səmərəli istifadədir. Bu problem Abşeronun daimi problemlərindəndir. Su ehtiyatları bütünlüklə məhsuldar qüvvələrin inkişafında və yerləşdirilməsində də başlıca rol oynayır. Abşeron ərazisində su çatışmazlığı başqa rayonlara nisbətən daha çox hiss olunur. Hələ 1917-ci ilə qədər Bakı şəhərini, onun ətraf rayonlarının əhalisini, sənaye sahələrini həyətlərdəki quyular, şirinləşdirilmiş dəniz suyu (850 m³ /gün), Kür çayının suyu (2500 m³ /gün) və Zağulba su kəməri (550 m³ /gün) su ilə təmin edirdi. Hər bir nəfərə 1 və yaxud 1,5 vedrə su düşürdü. İlk dəfə olaraq 1898-1917-ci ildə Bakı-Şollar (birinci Bakı su kəməri) su kəməri çəkilmiş, bu kəmərin gücü sutka ərzində 1,25 m³ olmuşdur. Daha sonra şollardan əlavə qollar çəkildi. 1986-1989-cu illərdə gücü sutkada 8 m³ olan ikinci Kür su kəməri çəkilmişdir.

Ərazidə yerüstü sular təsərrüfat və əhəlinin şirin suya olan tələbatını ödəmədiyinə görə yeraltı sulardan istifadə edilir, süni su hövzələri yaradılır. Yeraltı sular kənd və qəsəbələrin, həmçinin bağ sahələrinin istirahət ərazilərinin su ilə təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Abşeronun sənaye müəssisələrinin tələbatı Bab su kəməri (83,5 mlrd.m³) və dəniz suyu hesabına (2,3 mlrd, m³) ödənilir. Burada sənaye müəssisələrinin və kənd təsərrüfatının su təchizatında Samur-Abşeron və Abşeron kanalları mühüm rol oynayır. Abşeron kanalı Zirə Qəsəbəsi yaxınlığında Xəzər dənizinə qədər uzanır. Lakin kanalın hər iki tərəfindən borular vasitəsilə suyun lazımsız axıdılması, zibildən təmizlənməsi, təmir edilməməsi suyun azalmasına və kanalın qurumasına səbəb olub. Mövcud Samur-Abşeron kanalının istismar keyfiyyəti yüksəldilməli, suyun buxarlanması, filtrasiyasını aradan qaldırmaq üçün müxtəlif örtüklərdən və beton təbəqədən istifadə edilməlidir. Hal-hazırda üçüncü Şollar su kəmərinin çəkilişi başlanmışdır. Bütün görülən tədbirlərə baxmayaraq, Abşeronun suya olan tələbatı ödənilmir. Bakının hal-hazırda həm iqtisadi həm də sosial problemlərindən biri su təchizatıdır.

Aparılmış hesablamalara görə, hal-hazırda Abşeron iqtisadi coğrafi rayonuna 192 təbii mənbədən su daxil olur. Su istehlakı isə cəmi 647 min km-dir. İstifadə olunan suyun (21,7%-i) istehsalatda istifadə olunur. Şəhər ətrafında sənaye müəssisələri azlıq təşkil etdiyinə görə qəsəbələrin çoxunda mərkəzləşmiş su təchizatı olmadığından burada suyun əsas həcmi suvarmada (6,7%) və içməli su kimi (48,0%) istifadə olunur. Bununla yanaşı, suyun böyük həcmi çirkab sulara (58,6%), nəql zamanı itkilərə (15,1%) sərf olunur. Bakının və başqa şəhərlərin əhalisinin su ilə təmin olunmasına dair indiyə qədər bir sıra konsepsiyalar hazırlanmışdır. Onlardan Y.Göyçaylının və Ş.Göyçaylının konsepsiyasını daha əlverişli hesab edirik.

*Abşeron iqtisadi rayonu üzrə su ehtiyatlarının mühafizəsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsini
səciyyəlandırən əsas göstəricilər (min m³-lə) 2004-cü ilin statistik məlumatlarına əsasən tərtib
edilib.*

Şəhər və rayonlar	Təbii mənbələrdən götürülən su	Su istehlakı						Çirkab sularının sututarlara atılması	
		Cəmi	Onlardan						
			məişət məqsədi ilə	istehsalata	suvarmaya	k/t-nin digər sahələrinin təchizatına	Başqa məqsədlərə		
Azərbaycan Respublikası	10075	6754	503	1977	4169	79	26	4601	3321
Bakı	155	480	317	157	0.4	-	5	462	74
Sumqayıt	37	88	63	25	0.01	-	0.1	30	-
Abşeron inzibati rayonu	-	71	23	-	48	-	-	0.09	53
Xızı	-	8	-	0.02	8	-	-	0.02	-
Abşeron iqtisadi rayonu	192	647	403	182.02	56.41	-	5.1	492.1	127

Dünya miqyasında ən iri şəhərlər üçün adambaşına içməli su norması 420 l/gün-dür. Bakı tipli şəhərlər üçün isə bu norma 250-300 l/gün-dür. Belə olduqda 3,2 mln. əhalisi olan şəhərin normal su təchizatı üçün 9-12 m³/san içməli su tələb olunur.

Y.Göyçaylının fikrincə, şollar su qəbuledicisində (1-ci su kəməri) kəmərin gücündən artıq olan böyük həcmdə su dənizə axıdılır. Bundan əlavə, həmin ərazidə 3 m³/san yaxın yeraltı sular istifadəsizdir. Əgər onları toplayıb Şollardan 10-12 km məsafədəki 2-ci su kəmərinə qoşsaq, 2-ci su kəmərinin tam gücü ilə işləməsini təmin etmiş olarıq və bu yol ilə də Bakı şəhərinin içməli suya olan ehtiyacını qismən ödəyə bilərik. Y.Göyçaylının təkliflərinə əsasən Abşeronun su ilə təminatı üçün aşağıdakı mənbələr məqsədəuyğun sayılır:

1. Quba-Qusar zonasındakı yeraltı sular içmək üçün yararlıdır və dövlət standartlarının bütün tələblərini ödəyir.
2. Böyük Bakı rayonundakı (Bakı, Sumqayıt şəhərləri və Abşeron yarımadası) içməli sular tələbatından bir neçə dəfə artıq istismar ehtiyatına malikdir. Həmin su mənbəyi ərazi cəhətdən Bakı şəhərinə yaxındır (160-180 km).

Ona görə də aşağıdakı əsaslı tədbirlərin görülməsi vacibdir: 1) yeraltı sulardan istifadənin genişləndirilməsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsi; 2) təmiz və keyfiyyətli yeraltı sularla zəngin olan Böyük Qafqazın cənub yamaclarından yeni su kəmərlərinin çəkilməsi; 3) dəniz suyunu şirinləşdirmək üçün qurğuların tikilməsi; 4) qapalı su sisteminə keçilməsi; 5) su kəmərlərinin, nasos stansiyalarının yeniləşdirilməsi və s.; 6) qiymətqoyma mexanizmindən və su ölçən cihazlardan istifadə etməklə, suyun qənaətlə işlədilməsinə nail olmaq; 7) su mənbələrinin çirklənməsinin qarşısının alınması, təmizləyici qurğu və vasitələrdən istifadə edilərək əhali tərəfindən istifadə olunan içməli suların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması; 8) suyun satışına nəzarətin düzgün təşkil olunması.

Abşeronun şəraitində göllər xüsusi yer tutur. Abşeron iqtisadi-coğrafi rayonuna daxil olan əsas göllərdən Masazır, Böyük Şor, Binəqədi və s. gölləri göstərmək olar. Binəqədi gölü böyük göllərdən sayılır və onun qidalanması, əsasən, yeraltı sular hesabınadır. Gölün mərkəzində çöküntü kütləsi səthə çıxır, bəzən duzlu təbəqə ilə örtülür. Ərazidə iri göllərlə yanaşı, qrup halında olan

göllər də vardır. Saray-Qobu-Corat, Kürdəxanı-Pirşağa, Məmmədli-Zabrat qrupları gölləri adları çəkılən qəsəbələrin yaxınlığında yerləşir. Ümumiyyətlə, bu göllərdən duz yığılmada, sahillərindəki çöküntülərindən isə müalicə üçün istifadə edilir.

Tədqiqat rayonunun torpaqları və torpaq örtüyü müxtəlifdir. Dəniz sahili boyu yumşaq qumlu torpaq örtüyü vardır. Geniş qumsal ərazilər, düyünlər Xəzərin sahilinə ensiz zolaq şəkilində Abşeron yarımadasında üç istiqamətdə inkişaf edir. Şimal sahilə qumlar balıqqulağı və çınqılla qarışıq, ovxalanmış şəkildə yayılmışdır. Daxili ərazidə isə təmiz qumlara təsadüf edilir. Öz hərəkətləri ilə qumlar yaşayış məntəqələrinə (Novxanı, Pirşağı, Maştağa, Bilgəh, Buzovna, Zirə, Türkan və s.), kənd təsərrüfatı sahələrinə və sənaye obyektlərinə böyük ziyanlar vurur. Belə qumların qarşısını almaq üçün tədbirlər görülsə də, bu işlər müvəqqəti xarakter daşayır. Hərəkət edən qumlara qarşı fitomeliyativ işlərin (ot, ağac, kol əkini, meşə zolaqlarının salınması və s.) aparılması zəruridir.

Rayonun çox hissəsini boz torpaqlar təşkil edir. Bu torpaqlarda humusun miqdarı 2,5%-4,5% arasında dəyişir və təbii məhsuldarlığı çox aşağıdır ki, bu da təbii şəraitin əlverişsiz olması ilə əlaqədardır. Torpaqda əmələ gətirən amillərdən, rayonun yüksəkliyindən asılı olaraq, Qobustan və Abşeronda, orta dağlıq regionlarda torpaqlar bir birindən fərqlənir. 900- 1350 m yüksəkliklərdə qəhvəyi dağ-meşə torpaqları, meşə-çöl zonasında dağ-boz-qəhvəyi, quru çöl zonasında açıq boz-qəhvəyi torpaqlar yayılmışdır. Bu torpaqlarda üzüm, dənli bitkilər, bostan və tərəvəz bitkiləri yetişdirilir. Heyvandarlıq üçün yem bazası var. Rayonun şimal-qərbində dağların yuxarı hissələrində Xızı rayonunda dağ-çəmən, dağ-qara torpaqları yayılmışdır.

Beləliklə, Abşeron iqtisadi-coğrafi rayonunda təbii-coğrafi şəraitin məskunlaşma formalarına təsirini təhlil edərək aşağıdakı nəticə və təklifləri qeyd etmək olar:

-Qobustan ərazisinin kəskin parçalanması ilə əlaqədar, əlverişsiz olmasına baxmayaraq, iqtisadi-coğrafi rayonun relyefi məskunlaşma üçün ümumən əlverişlidir

-Abşeronda yaranan landşaftlar əhalinin məskunlaşmasına, onun təsərrüfat strukturunun formalaşmasına özünəməxsus şəkildə təsir göstərir;

-Təbii sərvətlərin istismarı, əhalinin texnogen fəaliyyəti torpaqların həddən artıq dərəcədə çirklənərək sıradan çıxmasına səbəb olur;

-Sürüşmələr şəhərsalma işlərinə, yüksək binaların ucaldılmasına, sosial və infrastruktur obyektlərinə, torpaqlardan səmərəli istifadə edilməsinə, təsərrüfata və s. mənfi təsir göstərir, tikinti işlərini bahalaşdırır və digər təhlükələr yaradır;

-Xəzri küləyi il boyu 300 gündən artıq əsir. Bununla əlaqədar, sanitariya-gigienik şəraiti yaxşılaşdırmaq üçün yaşıllıqları artırmaq lazımdır. Bu küləyi tükənməyən enerji mənbəyi kimi də istifadə etmək olar;

-İqtisadi-coğrafi rayonda qış və yay otlaqlarının mövcudluğu heyvandarlığın inkişafına müsbət təsir göstərir.

-Bakı və Sumqayıt şəhərlərindəki sənaye mərkəzlərinin suya olan tələbatını imkan dairəsində texniki sular hesabına ödəmək məqsədəuyğundur.

-Mövcud Samur-Abşeron kanalının istismar dərəcəsi yüksəldilməli, suyun buxarlanması, filtrasiyasını aradan qaldırmaq üçün müxtəlif örtüklərdən və beton təbəqədən istifadə edilməlidir;

-Abşeronun sahillərində istehsalın ərazi üzrə təşkili, gələcəkdə Xəzər dənizinin tərəddüdləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilsə, Abşeronun təsərrüfatlarına dəyər biləcək zərərləri zərərsizləşdirmək olar;

-Neft hasilatı aparılan ərazilərdə və Xəzər dənizinin akvatoriyasında çox böyük torpaq sahələri, sahil ərazilər və sular neftlə çirklənərək yararsız hala düşmüşdür. Əgər bu sahələr rekultivasiya edilərsə, həmin ərazilərdən istifadə etmək olar. Burada istirahət zonalarının salınması, tikinti materiallarının istismar edilməsi nəticəsində yaranan karxanalardan balıq yetişdirilməsi üçün istifadə edilə bilər.

Tikinti materiallarının bir hissəsi müəssisələr üçün xammal rolunu oynayır. Bu da yaşayış məntəqələrin sosial-iqtisadi cəhətdən inkişafına, torpaqlardan səmərəli istifadə olunmasına, əhalinin işlə təmin olunmasına təsir göstərir.

Abşeronun iqlim şəraiti, onun Xəzər dənizi ilə əhatə olunması, əlverişli nəqliyyat sistemi,

çimərliklər, müalicəvi sular, zəngin tarixi və arxeoloji abidələr və s. burada ümumrespublika əhəmiyyətli istirahət və sağlamlıq komplekslərinin inkişaf etdirilməsinə imkan verir.

Abşeron yarmadasının nizamsız məskunlaşdırılması onun ənənəvi sahələrinin, xüsusilə, quru subtropik bitkiçiliyinin inkişafına mənfi təsir göstərir, su problemləri və ekoloji gərginlik yaradır. Ona görə də Abşeronun təsərrüfatının dirçəldilməsi, məskunlaşma və ekoloji problemləri ciddi dövlət tənzimlənməsinə ehtiyac duyur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli Fərmanı. Bakı: Nurlan, 2004.
2. Əfəndiyev V.Ə., Dəmirqayayev Ş.Q. Azərbaycan Respublikası şəhərlərinin inkişafının coğrafi məsələləri. Bakı: Nicat, 1995, 176 s.
3. Əfəndiyev V.Ə. Urbanizasiya və Azərbaycanın şəhər yaşayış məskənləri. Bakı: Bakı Universiteti, 2002, 397 s.
4. Göyçaylı Y., Göyçaylı Ş.Y. İçməli su probleminin həlli yolları // Azərbaycan təbiəti jurnalı, Bakı: Azər nəşr, 1992.
5. Природные условия и ресурсы Апшерона // Под редак. Г.А.Алиева. Баку: Элм, 1979.

РЕЗЮМЕ

ЗНАЧЕНИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО БАЛАНСА В ПРОЦЕССЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АПШЕРОНСКОГО ЭКОНОМИКО – ГЕОГРАФИЧЕСКОГО РАЙОНА

Абдулов К.Ш.

Ключевые слова: *Абшерон, экономико-географический регион, рельеф, внутренние воды, климатические условия, почвенный покров, природные ресурсы*

Статья посвящена самой крупной и динамично развивающейся агломерации Азербайджана – Апшерону, обладающему выгодным экономико-географическим положением, что безусловно, влияет на развитие Апшеронского экономико–географического района.

В статье рассматривается влияние природных условий и ресурсов на развитие Апшерона и дается их оценка. Наравне с природными ресурсами, производится оценка экономического потенциала населенных пунктов.

SUMMARY

IMPORTANCE OF ENSURING ECOLOGICAL BALANCE IN THE PROCESS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF ABSHERON ECONOMIC-GEOGRAPHICAL REGION

Abdulov K.Sh.

Key words: *Absheron, economic-geographical region, relief, inland waters, climatic conditions, soil cover, natural resources*

The article is dedicated to the largest and dynamically developing agglomeration of Azerbaijan which is called Absheron. The region has an advantageous economic and geographical position. Undoubtedly, this factor impacts the development of Absheron economic-geographical region.

In the article, the influence of natural conditions and resources on development of Absheron is examined and foregoing factors are evaluated. Economic potential of settlements is also estimated together with natural resources.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	28.04.2017
	Son variant	26.12.2017